

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ НАДАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Анотація. Сформулювало визначення організаційно-економічного механізму регулювання сфери надання рекреаційно-туристичних послуг. Надано практичні рекомендації його реалізації. Обґрунтовано доцільність впровадження нормативів забезпечення територій об'єктами рекреаційно-туристичної інфраструктури. Визначено основні напрями розробки містобудівних нормативів для потреб рекреаційно-туристичної сфери. Розкрито основні функції організаційно-економічного механізму регулювання сфери надання рекреаційно-туристичних послуг та інструменти їх реалізації.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, рекреаційно-туристичні послуги, функції організаційно-економічного механізму, нормативи забезпеченості об'єктами інфраструктури.

Summary. Formulated a definition of organizational-economic mechanism of regulation of the provision of recreation and tourism services. Practical recommendations for its implementation. The expediency of introducing standards provide areas of recreation facilities and tourist infrastructure. The main urban areas of developing standards for the purposes of recreation and tourism industry. The basic function of organizational-economic mechanism of regulation of the provision of recreation and tourism services and tools to implement them.

Key words: organizational and economic mechanism, recreation and tourism, the functions of organizational and economic mechanisms, standards of security infrastructure.

Постановка проблеми. У національній економіці назріла потреба щодо розробки та реалізації управлінських рішень на засадах організаційно-економічних механізмів. Мета таких розробок полягає, насамперед, у з'ясуванні змісту організаційних механізмів, формування об'єкта, суб'єкта, вибір методів та форм управління національною економікою чи галузями, що її утворюють, організаційне, інформаційне, кадрове, науково-методичне та матеріально-технічне забезпечення.

Умовою активізації розвитку рекреаційно-туристичної сфери України є залучення інвестицій. Вирішення цього завдання зумовлює необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання сфери надання рекреаційно-туристичних послуг. Його впровадження у практичну діяльність органів влади та бізнесу сприятиме забезпеченню розбудови інфраструктури сфери відпочинку необхідними кредитними, інвестиційними, матеріальними та іншими ресурсами. Ефективність функціонування такого механізму залежить від обраних регуляторних інструментів та методів.

Аналіз останніх публікацій. П. В. Гудзь запропонував концепцію розробки та впровадження організаційно-економічного механізму розвитку територій, яка враховує закономірності соціально-економічного функціонування конкретного регіону, передбачає вибір управлінської моделі та відповідної організаційної структури, розробку, адаптацію нових форм, методів, інструментів та засобів регулювання. Обов'язковою складовою запропонованого механізму є оцінка ефективності його

функціонування та розробка заходів корегування соціально-економічного розвитку території [1, с. 5]. Проте поза увагою залишилися фінансові аспекти розвитку рекреаційно-туристичних територій.

А. В. Матвієнко запропонував шляхи удосконалення еколого-економічного та фінансового механізмів регулювання розвитку рекреаційно-туристичної сфери, впроваджуючи нові інструменти їх реалізації, зокрема оптимізацію планування, прогнозування розвитку територій із цінними оздоровчими властивостями та лінійного програмування. Зазначено, що розробка та впровадження організаційно-фінансового механізму мають бути спрямовані не тільки на нарощування пропускних можливостей території, але і на фінансування маркетингових заходів та рекламно-інформаційного забезпечення. Серед конкретних практичних заходів пропонується видання базового пакету інформаційно-реklamних матеріалів щодо можливостей ринків рекреаційно-туристичних послуг, участь в організації та проведенні найбільших міжнародних і вітчизняних виставок, розробка інформаційних баз даних засобів розміщення, проведення рекламних кампаній [2, с. 3–15].

Проте М. В. Гудзь вважає, що реалізація стратегії ефективного використання рекреаційно-туристичних територій має передбачати розробку та впровадження відповідного організаційно-управлінського механізму, складовими якого є кадрова, організаційна та управлінська компоненти [3, с. 5].

Формування інноваційної стратегії розвитку рекреаційно-туристичної сфери має спиратися

© Д. М. Стеченко, І. В. Безуглий, 2014

на організаційно-економічний механізм, який розкриває комплекс причинно-наслідкових заходів і зв'язків. Наведений механізм складається із компонент методологічного, нормативно-законодавчого, інституційного, інформаційного змісту [4, с. 41–43].

Більшість підприємств, які функціонують у сфері надання рекреаційно-туристичних послуг, відносяться до малого бізнесу. Це обмежує можливості державного регулювання у цій сфері. Формування корпоративних утворень у сфері надання рекреаційно-туристичних послуг дозволить розширити інструментарій державного регулювання, сприятиме збільшенню зайнятого населення та зростанню надходжень від господарської діяльності. Корпоративні об'єднання спроможні реалізувати існуючі тенденції до концентрації, інтеграції та диверсифікації у виробництві рекреаційно-туристичних послуг. Механізм формування інтегрованих корпоративних структур у рекреаційно-туристичній сфері являє систему взаємопов'язаних форм управління, методів використання діючих законодавчих актів, використовуючи особливості та можливості організації корпоративних структур [5, с. 307].

Для удосконалення державного управління розвитком рекреаційно-туристичної сфери стає необхідним впровадження організаційно-економічного механізму. Його складовими є підсистеми, які сприяють регулюванню окремих напрямів розвитку рекреаційно-туристичної діяльності. Одним із практичних заходів пропонується створення асоціації туроператорів екологічних зон [6, с. 10–15]. Створення громадських організацій сприятиме іміджу територій із цінними оздоровчими та лікувальними ресурсами і збільшенню кількості відвідувачів.

Мета статті — удосконалення організаційно-економічного механізму, що може спиратися на нормативний підхід, практичне використання якого пов'язується з визначенням потреби в розбудові рекреаційно-туристичної інфраструктури, а також у розробці комплексу містобудівних нормативів.

Виклад основного матеріалу. У фаховій літературі рекреаційно-туристичного спрямування використовуються організаційно-економічний [5–7; 8–9], управлінський [3], еколого-економічний [2], фінансовий [2], організаційно-управлінський [4] механізми, а також адміністративний механізм державного регулювання, механізм державного управління [10–11] та інші. Термін «механізм» трактується як система заходів та інструментів, яка визначає послідовність виконання будь-якого виду діяльності [12, с. 306]. Найбільш поширене трактування визначає механізм управління як сукупність організаційних, економічних, технологічних, соціально-психологічних і правових засобів виробництва рекреаційно-туристичних послуг

із властивими для нього формами та методами впливу, спрямованими на реалізацію обґрунтованих цілей. До елементів механізму управління територією чи галуззю нерідко відносять сукупність прогнозно-програмних документів, форми та методи управління. Можна стверджувати, що складовими механізму управління є інструменти стратегічного планування. Але в нинішніх умовах розвитку національної економіки недостатньо тільки інструментарію стратегічного планування. Наявна система прийняття рішень у сфері територіального управління має бути удосконалена у напрямі підвищення ефективності реалізації обґрунтованих завдань.

У цьому сенсі особливого значення набуває розробка теорії та методів аналізу потенціалу економічних систем. Основним завданням є створення інструментальних засобів, що дозволяють виявити, проаналізувати, оцінити, реалізувати природно-рекреаційний потенціал і розробити систему стратегічного управління за оцінками та прогнозом рівня його використання.

Важливим завданням активізації сфери рекреаційно-туристичних послуг є удосконалення організаційно-економічного механізму — сукупності форм і методів, за допомогою яких здійснюється організація суспільного виробництва у сфері відпочинку, узгоджується економічна доцільність діяльності її як єдиного цілого, визначаються джерела фінансування регуляторних заходів. Організаційно-економічний механізм має спиратися на сукупність коротко- й довготривалих регуляторів, використовувати їх залежно від соціально-економічного стану країни.

Організаційно-економічний механізм має забезпечувати виконання таких практичних завдань: створення інноваційної системи управління розвитком рекреаційно-туристичної сфери на основі поєднання централізованої та децентралізованої моделей, сприяння налагодженню вертикальних та горизонтальних управлінських зв'язків; оптимізація територіальної організації сфери рекреаційно-туристичних послуг на основі критерію підвищення соціально-економічної ефективності її функціонування; досягнення науково-обґрунтованих стандартів у рівні обслуговування відпочивальників, зокрема за рахунок впровадження та дотримання нормативів фінансування і матеріально-технічного забезпечення некомерційного сегменту цієї сфери; обґрунтування розробки містобудівних нормативів, які враховують перспективні потреби населення та приїжджих відпочивальників у територіях для організації відпочинку.

Структура організаційно-економічного механізму регулювання сфери надання рекреаційно-туристичних послуг має включати три основні підсистеми:

— державне регулювання на загальнодержавному, регіональному та локальному рівнях, яке включає механізм фінансово-бюджетного, кредитного та цінового регулювання;

— саморегулювання, яке орієнтується на максимальне використання внутрішніх резервів підприємств сфери рекреаційно-туристичних послуг, взаємодію з ринковим середовищем, що проявляється у включенні в контури фінансового управління вільних ринкових цін та конкуренції;

— громадське регулювання впливу на процес прийняття управлінських рішень, забезпечуючи контроль за якістю послуг та використанням природного середовища.

Такі складові організаційно-економічного механізму надають форму, яка властива соціально-орієнтованій економіці та поєднує елементи державного регулювання з можливостями саморегуляції. Процес удосконалення організаційно-економічного механізму потребує співставлення оцінки сучасного стану та прогнозів розвитку сфери надання рекреаційно-туристичних послуг, включаючи наявні та необхідні в перспективі ресурси. Це надає можливість визначити сукупність конструктивних заходів з активізації розвитку сфери рекреаційно-туристичних послуг.

У практиці вітчизняної статистики для діагностики сфери послуг виокремлюють групи показників, які характеризують [13, с. 131]: фінансові показники функціонування сфери послуг та фінансовий стан комерційних підприємств; рівень розвитку та використання інфраструктури; обсяг та структуру наданих послуг; контингент населення, що обслуговується; чисельність зайнятих у сфері послуг та їх освітньо-кваліфікаційний рівень.

Існуюча вітчизняна система статистики показників недостатня для виваженого співставлення наявного стану та прогнозів сфери рекреаційно-туристичних послуг. Так, для визначення обсягів та структури наданих рекреаційно-туристичних послуг необхідно додатково скористатися діючими нормативними документами, зокрема «Методикою розрахунків обсягів туристичної діяльності» [14].

Реалізація соціально-орієнтованої економічної політики в Україні має здійснюватися з використанням соціальних нормативів як комплексного взаємозв'язку планово-управлінських індикаторів, які сприятимуть погодженню цілей розвитку сфери послуг із необхідними матеріально-фінансовими ресурсами [13, с. 133]. Впровадження соціальних нормативів у сфері послуг позитивно впливає на активізацію рекреаційно-туристичної діяльності. Разом з тим це спрямовує діяльність бюджетних організацій на продукування доступних широким верствам населення послуг. Але використання бюджетних коштів спирається на нормативні показники забезпеченості інфраструктурою. Для розрахунку нормативних

параметрів інфраструктури використовуються тенденції у зміні кількості населення, його статевовікової структури, сімейного стану та потужності існуючих господарських об'єктів сфери послуг. Обґрунтовані стандарти та нормативи дозволяють порівнювати існуючі потреби населення (мінімальні чи оптимальні) з пропозицією послуг у сформованій структурі економіки.

Використання нормативного підходу не втратило своєї актуальності і в період існування різних форм власності. За умов нормативного підходу наука не тільки описує явища, які вивчаються, але і пропонує рекомендації щодо облаштування та функціонування соціально-економічних систем. Нормативи потрібні для формування орієнтирів перспективного планування сфери рекреаційно-туристичних послуг як інструмент регулювання для розробки інвестиційних програм розвитку інфраструктури, зокрема у містобудівних проєктах. Такі нормативи мають враховувати: необхідну кількість місць для організації відпочинку місцевого населення; просторово-часові радіуси доступності міста-центра і зон відпочинку населення; склад і потужність закладів рекреаційно-туристичного та комунального обслуговування; розрахунок площі автостоянок біля підприємств сфери обслуговування та в'їзних транспортних вузлів у головне місто-центр; площу та функціонально-просторову структуру зон масового відпочинку за межами населених пунктів з урахуванням їх типів і розміщення на території групових систем розселення; щільність транспортної мережі різного призначення, пропускну здатність та інші характеристики дорожнього руху; прогресивні характеристики інженерних мереж і споруд міжселищного значення; збалансоване навантаження на природний ландшафт з урахуванням природоохоронних та рекреаційно-туристичних вимог; орієнтовно-розрахункові характеристики національних природних і регіональних ландшафтних парків.

Використання нормативів фінансування сфери надання рекреаційно-туристичних послуг можливе тільки для державного сектору економіки. Регулювання недержавного сектору у цій сфері потребує використання непрямих засобів державного впливу. Одним із таких засобів можуть бути спеціальні економічні зони рекреаційно-туристичного спрямування. Світова практика свідчить на користь створення таких зон у Болгарії, Польщі, Югославії [15, с. 128–130]. У Російській Федерації функціонують 6 промислово-виробничих, 5 техніко-впроваджувальних, 3 портові та 8 рекреаційно-туристичних особливих економічних зон (табл. 1). У Молдові функціонують 9 спеціальних економічних зон промислового та транспортного спрямування: «Бельци», «Otaei Business», «Валканеш», «Унгель-бізнес», «Твардица», «Тараклия», «Експо-бізнес-Кишинёв», «Международный сво-

Особливі економічні зони рекреаційно-туристичного призначення в Російській Федерації*

Назва особливої економічної зони, місцезнаходження	Пріоритетні інвестиційні напрями
«Остров Русский», Приморський край	Розвиток готельних комплексів, екотуризму, спортивного та екстремального, рекреаційного, бальнеологічного, водного видів туризму, бізнес-туризму, SPA-туризму
«Ворота Байкала», Іркутська область	Розвиток ділового, спортивного, екскурсійного, лікувально-оздоровчого, водного, круїзного видів туризму
«Гранд Спа Юца», Ставропольський край	Розвиток розважального, спортивного, екскурсійного, лікувально-оздоровчого, археологічного видів туризму, екотуризму
«Бирюзовая Катунь», Алтайський край	Розвиток готельного бізнесу, суспільного харчування, туристично-екскурсійного обслуговування, сфери надання спортивно-оздоровчих послуг
«Байкальская гавань», Республіка Бурятія	Розвиток лікувально-оздоровчого, круїзного, гірсько-лижного, екскурсійного, релігійного видів туризму
«Алтайская долина», Республіка Алтай	Розвиток екологічного, гірськолижного, водного, культурно-розважального, лікувально-оздоровчого, активного, екстремального видів туризму, сімейного курортного відпочинку
«Ведучи», Чеченська республіка	Розвиток спортивного туризму
Туристичний кластер на територіях Краснодарського краю, Республіки Інгусетія, Північної Осетії, Адигеї, Кабардино-Балкарії, Карачаєво-Черкесії та Чечні	Розвиток готельних комплексів, еко-туризму, спортивного, екстремального, рекреаційного, водного, бальнеологічного видів туризму, SPA-туризму, бізнес-туризму

* Складено за даними Міністерства економічного розвитку Російської Федерації.

бодный порт Джурджулешь», «Международный свободный аэропорт Маркулешь». Республіка Беларусь реалізовує інвестиційні проекти у 6 вільних економічних зонах: «Брест», «Вітебск», «Гомель-Ратон», «Гродінвест», «Могільов», «Мінськ». Грузія задекларувала створення вільної економічної зони рекреаційно-туристичного спрямування «Кабулетті». В Україні виникла необхідність наукового переосмислення процесів становлення спеціальних економічних зон різного спрямування.

Організаційно-економічний механізм регулювання сфери надання рекреаційно-туристичних послуг призначений проводити послідовну реалізацію трьох основних функцій: *прогнозування, планування, програмування*. Функція прогнозування надає можливість з'ясувати перспективні потреби суспільства в рекреаційно-туристичних послугах на довготривалий, середньостроковий та короткотривалий періоди. Прогнозування має передбачати не тільки оцінку можливого стану економіки, але і розробку альтернативних варіантів соціально-економічного розвитку.

Вибір методів прогнозування залежить від конкретного виду послуг. Так, у процесі прогнозування соціально-орієнтованих послуг (послуг закладів культури, охорони здоров'я, санаторно-курортного лікування) враховуються демографічні особливості території. Основними аналітичними методами є такі, що використовуються у демографічних дослідженнях (метод пересування років, балансовий). У їх основу покладений рух населення. Послуги страхових компаній, бюро подорожей та екскурсій, фінансові, оренда, транспорт,

зв'язок тісно пов'язані із доходами населення і можуть бути визначені у перспективі екстраполяційними методами (використовуючи зв'язок між прогнозованим доходом населення та попитом на відповідний вид послуг).

Процес планування сфери рекреаційно-туристичних послуг передбачає розробку взаємопов'язаних прогнозів та планів у різних часових періодах. У *довгострокових планах* визначаються завдання розширення масштабів і глибини обслуговування населення, підвищення ефективності та якості відповідних підприємств, закладів, установ, організацій. Значне місце має бути приділено впровадженню інвестицій, розширенню інфраструктури та залученню інвестицій. *Середньо- та короткострокові плани* спрямовані на уточнення та корегування довгострокових завдань в межах національної економіки, окремих регіонів України, міст, інших населених пунктів. Їх зміст полягає у визначенні етапів реалізації поставлених завдань, розрахунку необхідних інвестиційних, матеріально-технічних та інших ресурсів відповідно до термінів виконання планових завдань [13, с. 142].

Планування розвитку сфери рекреаційно-туристичних послуг здійснюється на основі використання таких методів: нормативного, балансового, екстраполяції, інтерполяції, факторного, матричного аналізу, економіко-математичного моделювання й оптимізації планових рішень, програмно-цільового. В умовах різних форм власності галузеве планування має орієнтуватися на кон'юнктуру ринку рекреаційно-туристичних послуг, передбачаючи попит та пропозицію, роз-

робку моделей поведінки підприємств сфери відпочинку при зміні фінансової ситуації.

Під час планування попиту на ринку рекреаційно-туристичних послуг необхідно враховувати, що першочергові витрати населення пов'язані із повноцінним харчуванням і придбанням товарів повсякденного та тривалого користування, а потім з послугами відпочинку. Тому підвищення цін на основні товари чи вартості відпочинку без відповідного збільшення доходів населення веде до різкого зменшення попиту на рекреаційно-туристичні послуги. Це має орієнтувати на виявлення тенденцій у витратах населення і відповідне корегуванні пропозицій.

Для обґрунтування орієнтирів розвитку сфери рекреаційно-туристичних послуг можна запропонувати аналіз структури споживання «випереджальних» та «середніх» груп населення. Використання цього методу сприятиме впровадженню нормативів рекреаційно-туристичного споживання в конкретному плановому періоді та встановленню мінімальних гарантованих державою норм обслуговування населення. Реалізація функцій прогнозування, планування, програмування має спиратися на стимулювання інвестиційної привабливості територій, саморегулювання їх розвитку та оптимізації використання природно-рекреаційних ресурсів.

Організаційно-економічний механізм регулювання рекреаційно-туристичних послуг є складовою частиною інноваційної політики змін процесів розвитку рекреаційно-туристичної сфери. Світовий досвід активізації інноваційної діяльності включає низку фінансових інструментів, спрямованих на зменшення податкових зобов'язань в розмірі коштів, які витрачені в межах НДДКР (науково-дослідних та дослідницько-конструкторських робіт) [16, с. 35–36]: податковий дослідницький кредит, прискорена амортизація; звільнення (повне чи часткове) від податку при реалізації акцій інноваційних підприємств; податкові знижки (або знижені відсотки) для наукових працівників за сумою прибуткового кредиту; податковий кредит на інвестиції; податковий зарплатний дослідницький кредит; зменшення оподаткованого прибутку на частину суми заробітної плати іноземних наукових працівників; звільнення від податку на прибуток (або зменшення його ставки) для науково-дослідних асоціацій; зменшення ставки податку на прибуток економічними суб'єктами, які розробляють та впроваджують інноваційні розробки; компенсація витрат на придбання ноу-хау при оподаткуванні прибутку від реалізації інноваційної продукції чи послуг; звільнення від податкового навантаження при здійсненні господарських операцій, які пов'язані з виплатою роялті чи сплатою за придбання патентів; зменшення обсягу податкових

зобов'язань для господарських суб'єктів, які фінансують науково-дослідні розробки ВНЗ та спеціалізованих наукових установ; зменшення суми податку на прибуток в розмірі обсягу інвестицій в НДДКР; зменшення суми податку на прибуток суб'єктів господарювання в розмірі добровільного фінансування науково-дослідних установ; зменшення суми податку на прибуток суб'єктів господарювання в обсязі інвестицій, освоєних у межах НДДКР.

Перелічені інструменти обумовлені особливостями соціально-економічного та науково-технологічного розвитку країн. Але відсутність податкових преференцій негативно впливає на обсяги науково-дослідних розробок [17, с. 174]. Це пояснюється значними ризиками, які виникають при впровадженні інновацій, тривалим проміжком часу від початку розробки до отримання прибутку, багатоетапністю реалізації, недосконалістю попередньої оцінки ефективності проектів та іншими факторами. Тому завдання державних органів влади полягає у створенні сприятливих умов для розвитку інноваційних процесів. Вирішення цього завдання можливе завдяки нарощуванню обсягів фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності, а також розробленню системи фіскально-економічних преференцій [16, с. 43].

Висновки. Результати дослідження практики реалізації державної інноваційної політики України свідчать про необхідність подальшого вдосконалення базових наукових основ формування її галузевих складових із використанням зарубіжного досвіду активізації національних економік. Застосування з вирішенням цієї проблеми сприятиме збільшенню розриву між виїзними та в'їзними потоками відпочивальників, послабленню конкурентоспроможності вітчизняних рекреаційно-туристичних послуг, втраті дієвих регулювальних механізмів та інструментів впливу держави на рекреаційно-туристичні процеси. Докорінна зміна такої ситуації потребує формування та реалізації інноваційної політики розвитку рекреаційно-туристичної сфери України, складовою якої є організаційно-економічний механізм регулювання змін процесів рекреаційно-туристичних послуг.

Література

1. Гудзь П. В. Механізм розвитку курортно-рекреаційних територій у сучасних умовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : 08.10.01 / П. В. Гудзь ; НАН України, Ін-т екон.-правових дослідж. — Донецьк, 2003. — 36 с.
2. Матвієнко А. В. Еколого-економічні механізми управління територіальним рекреаційним комплексом в умовах глобалізаційних процесів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.06 / А. В. Матвієнко ; Міжнар. ун-т бізнесу і права. — Херсон, 2011. — 20 с.

3. Гудзь М. В. Механізм формування та реалізації еколого-економічних стратегій розвитку туризму / М. В. Гудзь // Науковий вісник ЧДІЕУ. — 2012. — № 3 (15). — С. 16–21.
4. Гринів Л. С. Організаційно-економічний механізм формування інвестиційної стратегії розвитку рекреаційного господарства / Л. С. Гринів, Р. В. Славик // Вісник ДІТБ. — 2011. — № 15. — С. 39–45.
5. Поклонский Ф. Е. Особенности развития организационно-экономического механизма интегрированных корпоративных туристических структур / Ф. Е. Поклонский // Вісник ДІТБ. — 2010. — № 14. — С. 304–309.
6. Чечель А. О. Удосконалення державних механізмів управління розвитком туризму в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління : 25.00.02 / А. О. Чечель ; Донецька державна академія управління. — Донецьк, 2004. — 23 с.
7. Біль М. М. Організаційно-управлінський механізм забезпечення розвитку туристичної галузі країни [Електронний ресурс] / М. М. Біль // Державне будівництво. — 2008. — № 1. — Режим доступу : http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/n_1_2008/doc/2/13.pdf.
8. Бойко М. Г. Організаційно-економічний механізм формування національного бренду / М. Г. Бойко // Теоретичні та прикладні питання економіки. Випуск 21. — 2010. — С. 304–311.
9. Казачковська Г. В. Удосконалення організаційно-економічних механізмів функціонування рекреаційно-туристичного господарства / Г. В. Казачковська // Держава і регіони. Серія : Економіка та підприємництво. — 2010. — № 4. — С. 69–72.
10. Біль М. Механізм державного управління туристичною галуззю (регіональний аспект) : наук. розробка / М. Біль, Г. Третьяк, О. Крайник. — К. : НАДУ, 2009. — 40 с.
11. Гостева Н. П. Адміністративний механізм державного регулювання туристичної галузі України [Електронний ресурс] / Н. П. Гостева // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2012. — № 12. — Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=513>.
12. Лопатников Л. И. Экономико-математический словарь: Словарь современной экономической науки [Электронный ресурс] / Л. И. Лопатников. — 5-е изд., перераб. и доп. — М. : Дело, 2003. — Режим доступа : <http://slovari.yandex.ua/~книги/Лопатников/Нормативный%20подход>.
13. Данилишин Б. М. Сфера та ринок послуг у контексті модифікації суспільства : монографія / Б. М. Данилишин, В. І. Куценко, Я. В. Остафійчук. — К. : ЗАТ «Нічлава», 2005. — 328 с.
14. Про затвердження Методики розрахунку обсягів туристичної діяльності : Наказ Державної туристичної адміністрації України та Державного комітету статистики України № 142/394 від 12.11.2003 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uazakov.com>.
15. Пила В. І. Особливі територіально-господарські утворення: СЕЗ і ТПП : навчальний посібник / В. І. Пила, О. С. Чмир ; Київ. держ. торг.-економ. ун-т. — Хмельницький : ХІУП, 2000. — 312 с.
16. Одотюк І. В. Сучасна інноваційна політика України: передумови, основні підходи та напрями реформування / І. В. Одотюк, О. М. Фащевська, С. М. Щегель // Вісник Національної академії наук України. — 2012. — № 7. — С. 32–46.
17. Заклекта О. І. Сучасний стан розвитку інноваційної сфери в Україні / О. І. Заклекта, Г. Ф. Хартоняк // Сталий розвиток економіки. — 2011. — № 4. — С. 173–177.